

29. Soikkanen H. Väinö Tanner –te sota-ajan johtajaksi. // Tiennäyttäjät. 3. Suomen tјöväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. - Helsinki: Kustannusosakejhtiö Tammi, 1968. – S. 387-467.
30. Soikkanen T. Taisteku Suomen linjasta. / Talvisota Suomi ja Venaja. XII suomalais – neuvostoliittolainen symposiumi. – Moskova. 24-27. 10. 1989. – Helsinki: SHS, 1991. – С. 123-144.
31. Vehviläinen O. Kansallissosialistinen Saksa ja Neuvostoliitto 1933-1934. Hitlerin valtaantulosta Baltian pöytäkirjaa Koskevien neuvottelujen raukeamiseen. – Helsinki: Porvoo, 1966. – 281 s.
32. Virkkunen S. Svinhufvud. Kansallinen presidentti. – Helsinki: Otava, 1981. – 218 s.
33. Virkkunen S. Ruti. Myrskujan presidentti. – Helsinki: Otava, 1985. – 317 s.
34. Weinberg G.L. The Foreign policy of Hitler's Germany.-Chicago; L.: Univ. of Chicago press, 1980.- Vol. 2: Starting World war II, 1937-1939.- 728 p.
35. Weinberg G.L. A World at arms: A global history of World War II.-Repr. Cambridge univ. Press, 1994. - 1994. - XIX, 1178 p.
36. Wendt B.J. Aussenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitlert-Regimes. – Munchen: Dt. Taschenbuch, 1987. – 256 s.

УДК: 943.7.088

Руслан Постолювський

«ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. В АНГЛОМОВНІЙ ЗАХІДНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті автор проаналізував основні тенденції досліджень «Празької весни» у Чехословаччині 1968-1969 рр. західною історіографією (англомовна, історіографія). Вказано особливості сучасного стану вивчення проблеми західними вченими. Низка праць не тільки зберігає своє значення як основа для дослідження сьогодні, але й набула статусу класики в широкій сфері вивчення історії комунізму. Це, зокрема, дослідження В. Кусіна, Г. Голан, Г.Г. Скіллінга.

Визначено, що західні дослідники приділили значну увагу подіям «Празької весни» у Чехословаччині 1968-1969 рр., намагаючись насамперед провести паралель та знайти спільні та відмінні риси з подіями у різних центральноєвропейських країнах (1956 р. – Угорщина, 1980 р. – Польща). Комплексних досліджень, присвячених історії Чехословаччини 1968-1969 рр., європейськими та американськими авторами ще не проведено, хоча робота у цьому напрямку продовжується.

Ключові слова: «Празька весна», історіографія, Чехословаччина.

Postolovsky R.M. «Пражская весна» в англоязычной западной историографии.

В статье автор проанализировал основные тенденции исследований «Пражской весны» в Чехословакии 1968-1969 гг. западной историографией (англоязычная историография). Указано особенности современного состояния изучения проблемы западными учеными. Ряд работ не только сохраняют свое значение как основа для исследования сегодня, но и имеет статус классики в широкой сфере изучения истории коммунизма. Это, например, исследования В. Кусина, Г. Голан, Г.Г. Скиллинга.

Определено, что западные исследователи активно изучали события «Пражской весны» в Чехословакии 1968-1969гг., пытаются прежде всего провести паралель и найти общие и отличительные черты с событиями в разных центральноевропейских странах (1956 г. – Венгрия, 1980 г. – Польша). Комплексных исследований посвященных истории Чехословакии 1968-1969гг., европейскими и американскими авторами еще не проведено, хотя работа в этом направлении продолжается.

Ключевые слова: «Пражская весна», историография, Чехословакия.

Postolovsky R.M. «Prague spring» in English languages western historiography

The article reviewed the main trends of research "Prague Spring" in Czechoslovakia 1968-1969 biennium. Western historiography (English, historiography). These features of the current state study of the problem by Western scholars. A number of works not only retains its value as a basis for study today, but acquired the status of classics in the study of the general history of communism. In particular, research V. Kusina, G. Golan GG Skilling.

Determined that Western scholars have paid much attention to the events of the "Prague Spring" in Czechoslovakia 1968-1969 biennium., First trying to draw parallels and to find common features with events in various Central European countries (1956 - Hungary, 1980 - Poland) . Comprehensive studies on the history of Czechoslovakia 1968-1969 gg. European and American authors have not yet been made, although work in this direction continues.

Key words: «Prague spring», historiography, Czechoslovakia.

Упродовж приблизно восьми місяців 1968 р. Чехословаччина переживала період глибоких революційних змін, безпрецедентних в історії комуністичної системи. «Празька весна» 1968 р. стала закономірним результатом десталінізації і наростаючої кризи у розвиненій країні, в політичній культурі якої укорінилися переважно демократичні традиції. Процес демократизації, підготовлений реформаторськими колами всередині правлячої Комуністичної партії Чехословаччини, обумовив відродження незалежної громадської думки і становлення зародків громадянського суспільства.

Науковий пріоритет у висвітленні проблем історії «Празької весни» в Чехословаччині у силу об'єктивних причин до кінця 1980-х років належав західним дослідникам. Не обмежені ідеологічними рамками західні дослідники мали можливість відразу приступити до аналізу розвитку процесу «Празької весни». Ними

опрацьовано й введено в науковий обіг цінні документальні масиви, які надалі послужили основою для серйозних монографічних досліджень.

Серед численних досліджень чехословацької кризи, написаних у 1970-х і 1980-х роках, низка праць не тільки зберігає своє значення як основа для дослідження сьогоденні, але й набула статусу класики в широкій сфері вивчення комунізму. Це, зокрема, дослідження В. Кусіна, Г. Голан, Г.Г. Скіллінга.

В. Кусін у праці «Інтелектуальні витoki Празької весни. Розвиток реформаторських ідей у Чехословаччині 1956-1967 рр.», що вийшла друком у 1971 р., аналізує процеси, що відбувались у чехословацькій філософії, ситуацію в культурній політиці, розвиток політичних та економічних ідей, їх витoki і вплив на чехословацьке суспільство. Не можна не погодитись із такою характеристикою В. Кусіна реформ «Празької весни»: «Суть цього процесу полягала в об'єднанні реформаторського руху всередині існуючої політичної структури (КПЧ – Р. П.) з другою реформаторською тенденцією, що походила з національної традиції, її духовного характеру та інтелектуального потенціалу» [13, р. 142].

Г. Голан тему «Празької весни» розглядає у двох роботах. У першій – «Чехословацький реформаторський рух. Криза комунізму 1962-1968 рр.», що вийшла друком у 1971 р., – автор аналізує процес формування нових підходів до питання подальшого політичного, економічного та соціально-культурного розвитку Чехословаччини, що почали виникати після початку процесу десталінізації [4]. Своє дослідження Г. Голан продовжила в роботі «Реформи в Чехословаччині. Ера Дубчека 1968-1969 рр.», що вийшла друком у 1973 р. Предметом дослідження Г. Голан став розвиток у різних сферах суспільного життя Чехословаччини – економічній, ідеологічній, культурній, а також діяльність громадських організацій та уряду, форми і методи боротьби реформаторів за лібералізацію чехословацького суспільства. Аналіз процесу демократизації чехословацького суспільства зроблений на основі вивчення значного масиву матеріалів чехословацьких періодичних видань і радіозаписів [5].

Хоча не всі аспекти в працях В. Кусіна і Г. Голан, досліджуються глибоко, однак спектр аналізованого робить їх одними з найгрунтовніших і методологічно виважених у дослідженні «Празької весни».

Особливо слід відзначити працю канадського богеміста Г. Гордон Скіллінга «Чехословацька перервана революція» [16]. Автор, окрім багатого фактологічного матеріалу, використовує матеріали соціологічних досліджень громадської думки в Чехословаччині у 1967-1969 рр. Це дозволило оцінити силу впливу ідей, що пропагували лідери реформаторського крила КПЧ.

Г.Г. Скіллінг також доклав чимало зусиль для дослідження чехословацького руху опору проти тоталітарного режиму. У своїх книгах «Хартія-77 і права людини в Чехословаччині» та «Самвидав і незалежне суспільство в Центральній та Східній Європі» він чи не вперше в історіографії зробив спробу розкрити причини утворення дисидентського правозахисного об'єднання Хартії-77, проаналізувати основні етапи її розвитку, склад за віковими та професійними ознаками, з'ясувати особливості функціонування самвидаву і незалежних нонконформістських культурних ініціатив [17;18].

Окрім того, деякі з найвпливовіших чехословацьких емігрантів у Європі та США написали ряд історичних досліджень, присвячених конкретним аспектам міжнародної кризи 1968 р. Так, Ї. Валента, американський професор чеського походження, у своїй книзі «Радянське вторгнення в Чехословаччину 1968 р.» аналізує процес розробки і прийняття рішення про введення військ радянським керівництвом у зв'язку з подіями у Чехословаччині в 1968 р. Автор детально досліджує динаміку співвідношення сил при прийнятті цього рішення у політбюро і ЦК КПРС, показуючи роль МЗС, КДБ, міністерства оборони СРСР і т.д. При цьому Ї. Валента розкриває мотиви та особисті інтереси керівників Радянського Союзу і держав Східної Європи, пояснює, чому «мовчав Вашингтон», дізнавшись про інтервенцію. Належна увага приділена у книзі ролі чехословацької антиреформістської коаліції, яка так як і радянське посольство у Празі, своєю дезінформацією служила тим силам у радянському керівництві, які виступали за силове розв'язання конфлікту [1]. Роль преси у розвитку реформаторського руху досліджує К. Каплан [10]. Розвиток чехословацької економічної теорії, історії, філософії та політології досліджує у своїй роботі П. Груби [6].

Сильним позитивом цих робіт є те, що вони врівноважують «технічний» аналіз розвитку кризи в комуністичному світі в 1968 році з більш «політичною» дискусією щодо ідеологічного змісту «Празької весни» і соціалізму в цілому.

Роль чехословацьких інтелектуалів у процесах «Празької весни» досліджує також американський соціолог Дж. Карабел. За визначенням Дж. Карабела, велика частина стимулів фундаментальних реформ у Чехословаччині в 1960-х роках виходить із середовища інтелігенції, якій допоміг лібералізуватися сталінський режим, а ідеологічну еволюцію чехословацької інтелігенції загалом і комуністів-реформаторів зокрема від ортодоксального до реформованого комунізму вважає невід'ємною складовою історії «Празької весни» [9].

Підхід, за яким соціалістичні режими вважалися політично стабільними та ідентичними, спростовує у своїй праці Гжегож Екерт. Автор через аналіз основних політичних криз у повоєнній Центральній-Східній Європі: Угорщина (1956-1963 рр.), Чехословаччини (1968-1976 рр.) і Польща (1980-1989 рр.), стверджує, що характер і наслідки цих криз може краще пояснити індивідуальний досвід країн Центрально-Східної Європи під владою комуністів, ніж формальні характеристики їх політичних і економічних систем або їх політично залежного статусу. На думку автора, саме ці кризи сформували політичну еволюцію регіону, важливі міжнаціональні відмінності соціалістичних режимів, а також індивідуальні закономірності їх розпаду [7].

Кіран Вільямс аналізує спробу реформувати соціалістичну систему при О.Дубчеку з використанням матеріалів і джерел, які стали доступні в результаті революції 1989 р. Спираючись на розсекречені документи з партійних архівах, автор піднімає важливі питання, стосовно «Празької весни»: Чому розпочалася лібералізація?

Чому Радянський Союз застосував силу? Які були політичні підсумки вторгнення? Якою була роль комуністів-реформаторів у згортанні процесу реформування соціалістичної системи?[20]

З огляду на тему нашого дослідження важливою є праця угорського історика, спеціаліста з історії Радянського Союзу М. Куна «Празька весна, Празька осінь: білі плями 1968», яка стала результатом десятилітнього дослідження «білих плям» «Празької весни» [11]. Праця являє собою ряд інтерв'ю учасників «Празької весни», що перебували по різні боки барикад. Інформація, отримана від них, розкриває багато питань, які не відображені в архівних матеріалах і не увійшли до мемуарів, зокрема таких, як роль Кремля у виборах О. Дубчека на посаду першого секретаря ЦК КПЧ, таємні контакти в Москві президента Л. Свободи. Автор зіставляє дані, отримані від різних інтерв'юєрів і хоча вони не завжди збігаються, а іноді й суперечать одні одним, усе ж допомагають краще зрозуміти події 1968 р. в Чехословаччині.

Пріоритетним напрямом дослідження західної історіографії з 1970-х років є діяльність опозиції в країнах Центрально-Східної Європи, в т.ч. у Чехословаччині, форми і методи її боротьби, програмні вимоги, соціальний, національний, статевий та віковий склад. Цій темі присвячені збірники «Опозиція в Східній Європі» (редактор Р.Л. Тьокьос), «Кризи і реформи в Східній Європі» (редактори Ф. Фегер, А. Арато), праці А. Матейко, В. Кусіна, Й. Бугайського, М. Поллака, Л.Г. Легтерса, Б. Фовкеса та ін.[19;3;15;12;2;14;8]

Підсумовуючи, зазначимо, що західні дослідники приділили значну увагу подіям «Празької весни» у Чехословаччині 1968-1969 рр., намагаючись насамперед провести паралель та знайти спільні та відмінні риси з подіями у різних центральноєвропейських країнах (1956 р. – Угорщина, 1980 р. – Польща). Проте вони мали змогу користуватися обмеженою на той час джерельною базою, досить часто не володіли об'єктивною інформацією і змушені були звертатись до припущень та аналогій. Тому висновки та узагальнення західних істориків, політологів і правозахисників не рідко страждають невизнаністю та зайвою, не підтвердженою фактами категоричністю. Комплексних досліджень, присвячених історії Чехословаччини 1968-1969 рр., європейськими та американськими авторами ще не проведено, хоча робота у цьому напрямку продовжується.

Джерела та література

1. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию / И. Валента; [пер. с англ. А.Я. Ганич]. – М.: Прогресс, 1991. – 320 с.
2. Bugajski J. East European Fault Lines: Dissent, Opposition and Social Activism / J. Bugajski , M. Pollack. – San Francisco-London: Westview Press Boulder, 1989.–333 p.
3. Crisis and Reform in Eastern Europe / Ed. Fehér, A. Arato. – New Brunswick: Transaction Publishers, 1991. – 531 p.
4. Golan G. The Czechoslovak reform movement. Communism in crisis 1962-1968 / G. Golan. – Cambridge: At the University press, 1971. – 349 p.
5. Golan G. Reform rule in Czechoslovakia. The Dubček era 1968-1969 / G. Golan. – Cambridge : At the University press, 1973. – 327 p.
6. Hruby P. Fools and heroes: The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia / P. Hruby. – Oxford, New York: Pergamon press, 1980. – 265 p.
7. Ekiert G. The State against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe / G. Ekiert. – Princeton University Press, 1996. – 448 p.
8. Fowkes B. The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe / B. Fowkes . – London: Macmillan Press, 1995. – 256 p.
9. Karabel J. The Revolt of the intellectuals: The Origins of the Prague Spring and the Politics of Reform Communism / J. Karabel. – Berkeley: University of California, 1990. – 104 p.
10. Kaplan K. Frank Winter into Spring: The Chechoslovak Press and the Reform Movement, 1963-1968 / K. Kaplan. – Boulder, New York: East Evropean Quarterly and Colombia University Press, 1977. – 208 p.
11. Kun M. Prague Spring, Prague Fall: Blank Spots of 1968 / M. Kun. – Budapest: Akademia Kiado, 1999. – 252 p.
12. Kusin V.V. From Dubček to Charter 77: A study of “Normalization” in Czechoslovakia 1968-1978 / V.V. Kusin. – Ednburgh: Q Press, 1978. – 353 p.
13. Kusin V.V. The intellectual origins of the Prague spring: The developmen to reformist ideasin Chechoslovakia 1956-1967 / V.V. Kusin. – Cambridge : At the University press, 1971. – 153 p.
14. Legters L.H. Eastern Europe: Transformation & Revolution 1945-1991. Documents and Analyses / L.H. Legters.– Lexington: D.C. Heath, 1992. – 665 p.
15. Matejko A. Social Change and Stratification in Eastern Europe / A. Matejko. – New York: Boulder, 1974. – 178 p.
16. Skilling G. Harold Czechoslovakia's Interrupted Revolution / H.G. Skilling. – Princeton : Princeton Univerity Press, 1976. – 924 p.
17. Skilling H.G. Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia / H.G. Skilling.– London: George Allen & Unwin, 1981. – 363 p.
18. Skilling H.G. Samizdat and independent Society in Central and Eastern Europe / H.G. Skilling. – Columbus: Ohio State University Press, 1989. – 293 p.
19. Opposition in Eastern Europe / Ed. by R.L. Tökös. – London: Macmillan Press, 1979. – 306 p.
20. Williams K. The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968-1970 / K. Williams. – Cambridge University Press, 1997. – 260 p.